

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻԻ Ը. — ՇԲԶՍՆ ԻԱ. 1888 ՏԱՐԻ ԻԱ. ՕԳՈՍՏՈՍ 31

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

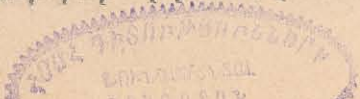
ԱՇԽԱՏԱՆԻ ՄԱՐԿԱՅ ԽԵԼՈՒԹԻՐԻՆՆ ՈՒ ՔՐԻՍՏՈՆԷԻ
ՀԱՅԿԱՆՈՒՆԵՐԻ ՎԱՍՏՈՒՆՆԵՐԻ ՎԱՍՏՈՒԹԻՆՆՆԵՐԻ:

Մ. Ժ. 16:

Եւ չեմ խաղաղութեան համար փող աւ բաժնի, ով իմ Ստեղծողի
չեմ խնդրում Բեզանից, որ անարտասուք օրեր ունենամ.
պարգևիր ինձ, իմ Աստուած, միայն ուրախ սիրտ, որ ամեն
բան համբերութեամբ տանել կարողանամ:

Ինչ որ Դու ինձ տալիս ես՝ ու ինչ որ ինձանից առնում ես,
միշտ Քո ձեռքիդ բարեբարութիւնն է ինձ համար, իմ գլխիս

ինչ գուրդ էլ որ ինձ համար որոշել ես, աղաչում եմ՝ Քեզ, որ մի օր երջանիկ վերջ ունենայ ինձ համար Քո առաջնորդելովը:

Մինչև անգամ աֆեախէլս + Դաբոն էլ կարող է սխալուել, և իւր ընտրած միջոցներովն, որ մի ուրիշ ժամանակ ամեն մարդ էլ շատ նպատակայորմար էր համարում իւր բաղդաւորութեան համար, ամենասարսափելի թշուառութիւն պատրաստել իւր համար:

Աֆեախէլս + Դաբոն քրիստոնեան անգամ կարող է սխալուել ու ճիշտ այն ժամանակ ամենամեծ ձախորդութեան մէջ իրան տանել, քցել, երբ որ կարծում էր, թէ ամենաառաքինի կերպով է գործ կատարում:

Որչափ էլ անհաւատալի է երևում այս ասածս, որ մարդս իւր բոլոր խելքը բանեցնելովն էլ իրան կորստեան անդունդն է գլորում. որ մարդս իւր առաքինութեան ամանայն եւանդովն էլ ձախորդութիւն է միայն հնձում, բայց չնչք կարող ուրանալ, որ յիրաւի այդպէս է պատահում, այդպէս է լինում: Փորձն այդ մասին անհամար օրինակներ է մեր առաջը դնում: — Այդ օրինակներն ինձ աւելի ուշ գնել պիտի տան՝ թէ՛ մտածելու և թէ՛ գործելու կերպի վերայ՝ ու միշտ ինձ արթուն և զգոյշ պահեն իմ կեանքումս: Կարելի է, որ շատ անգամ խելօք եմ, բայց իմաստութիւնն է ինձ պակասում. շատ անգամ բարեպաշտ եմ, բայց հարկաւոր խելօքութիւնը չունիմ: Կարելի է, որ ես էլ նորանցից մեկն եմ, որ Քրիստոսի վսեմ առաքիւ չեմ հասկանում թէ՛ եղբ + Խորագէտ օյելէ նման, ու Դաբոն աղաչելիք նման:

Մահկանացու մարդոց մեծ մասն, Աստուծոյ իմաստութեանը վերայ շատ չմտածելով, անհոգ է գտնվում իմաստուն լինելու համար Զոհք անելու խելօք մարդ ճանաչուելու, անուն, պատիւ ունենալու ետեւիցն են աւելի վազում՝ և իրանց այդանունովն ու պատուովը փառաւորուելու: Քիչ մարդիկ կան, որ իրանց բռնած գործի մէջ՝ իրանք իրանց հարցնեն թէ՛ այդ գործին, որ ձեռք եմ զարկել ու կատարում, արած գործիս հետ մի և նոյն ժամանակ Աստուծոյ կամքն էլ կատարում եմ արգեօք: Ինձ նման մարդու բարին ևս՝ կամ լաւութիւնը նոյնչափ

կամենումն ու աչքիս առաջն ունիմ, որչափ որ իմ անձնական շահս աչքիցս չեմ կորցնում: Կարելի է, որ աւելի մեծ պարտաւորութիւններս անկատար եմ թողնում, երբ որ վաղում եմ աւելի փոքր պարտականութիւններս կատարելու ետեւից: — Դիչ մարդիկ կան, որ իրանք իրանց այդ բանը հարցնեն: Բայց այդ, շատ և շատ մարդիկ, սովորաբար, այն բանի վերայ են ամենից աւելի մոռածում ու հոգս անում, թէ ինչ ճանապարհներով իրանց ցանկացած նպատակին ամենապահօր կերպով հասնեն: Թէ իրանց ընտրած միջոցների մէջ, կարելի է, սուտ էլ կայ այդ ժամանակ. մի չարամիտ խորամանկութիւն էլ կայ, անպատիւ կերպով բան բռնել էլ կայ, այդ բաներն իրանց շատ հեշտ են ներում: Մինչև անգամ իրանց դուր է գալիս, երբ որ ուրիշներն իրանց համար առում են թէ՛, ետեկած մարդ է, սատանայ մարդ է. թէև հաւանել չի կարելի ամէն բանն, ինչ որ արեց և ինչ հնարքներ որ գործ դրեց իւր նպատակին հասնելու համար, բայց ինչ կասես, որ արեց իւր սրտի ուզածն ու հասաւ իւր նպատակին. իսկ թէ ինչպէս, ինչ կերպով, ինչ ճանապարհներով, այդ մի հարցնիր, մի՛ քննիր:

Ձէ՛, այդպէս չէ՛. մի՛ կարծիր, թէ քեզ վերայ այդպէս խօսողները, քո հնարագիտութիւնդ հաւանողները քեզ գովում են, ո՛չ այլ աւելի քեզ դատապարտելու համար իրանց վճիռն են տալի քո վերայ, նորանք յարգում են քո զգուշաւորութիւնդ, քո յաջողակութիւնդ՝ կամ ճարպիկութիւնդ՝ բան գլուխ բերելուդ մէջ, բայց իսկապէս առում են քո անխղճմտանքութիւնդ: Դու քո նպատակիդ հասար, բայց քո լաւ քաղաքակիյնիքդ քո վերայ ունեցած վստահութիւնը կորցրիր, քեզ անհաւատարիմ ու խարդախ մարդ են ճանաչում: Մի անգամ խաբողին՝ մարդիկ էլ երբեք հաւատ չեն ընծայում: Դու չես լսում, որ քեզ գովելու հետը միասին՝ ետեւիցդ աւելացնում են այս խօսքերն էլ թէ՛ լաւ մարդ չէ՛, նորանից զգոյշ պէտք է մնալ: Ուրեմն դու աւելի բան կորցրիր, քան թէ ձեռք բերիր. կարելի է, սմեհի ու քո իսկ աչքումդ անընդունելի ճանապարհով մի բարիք ձեռք քցեցիր, որ թէ ուրիշների համար և թէ քեզ համար մեռած ու փուչ մի բանի է նման, բայց ողնիւ կենդանի սրտեր քեզանից հեռացրի՛ր:

Մի առիթ թէ՛ ինձ համար մէկ է, ինչ ուզեն, թող խօսեն իմ վերայ: Անխելք է այն մարդն, որ իւր ձեռքիցն եկածը չի տնում, մտածելով թէ՛ մարդիկ ինձ համար ինչ կ'ասեն, կ'ամ ինձ կըզատապարտեն: Եւ այդ մասին ամենեւին հոգո չեմ տնում: Ես իմ նպատակիս միայն հոսնեմ, ուրիշներն ինչ ուզում են, թող ասեն վրաս:

Ձէ՛, չարաչար օխալվում ես, որ ասում ես թէ՛ ես իմ նպատակիս հասնեմ, մարդոց ինձ վերայ խօսածներն, ինձ վերայ արած բամբադանքներն ինձ համար ամենեւին նշանակութիւն չունին մի փողի չեմ առնիլ: Հա՛ խօսել են վրաս, հա՛ չեն խօսել, ինձ համար մի և նոյն է: Ասացի քեզ թէ՛ սաստիկ սխալվում ես, երբ որ այդ խելքիդ ես ծառայում, և այդպէս մտածում՝ կ'ամ խօսում, ինչու որ թէ՛ Դու, ողորդ է՛, քո նպատակներիդ հասար, բայց սրտիդ հանգստութիւնը կորցրիր: Դու քո կարծած խելօքութիւնովդ անարդար միջոցներ էիր ընտրել, որ քեզ նպատակիդ հասցրին, բայց Աստուծոյ ընդդէմ շարժեցիր ու մարդոց քեզ վերայ ունեցած հաւատարմութիւնը քո վրայից վերցրիր, նորանց խաբելով ու խաբեբայ մարդ դուրս գալով նորանց առաջը: Դու քո սարգութեան և անմեղութեան գեղեցիկ դրախտից ինքդ քեզ դուրս քցեցիր՝ ու մի ապահով վայրենի տեղ ընկար: Ել ուրիշ յենարան չունիս քեզ համար, քեզ մնումէ միայն այնուհետեւ քո գլուխդ մի կերպ պահել այս աշխարհումս քո անապահով խելքովդ, որ մարդոց առաջն այլ ևս արժէք չունի:

Մի՛ մտածիլ թէ՛ ես իմ գլուխս մի կերպ կ'առաւարել կըկարողանամ: — Ա՛յ, ողորմելի մարդ, որ քո ունեցած խելքիդ ես ապաւինել, իմացիր, որ այդ խելքդ շատ շուտ քեզ անօգնական կը թողնի: Ինչ կ'անքի շատ փորձառութիւններն անհերքելի կերպով ցոյց են տալիս որ մենք չլիաւի պարծենանք թէ՛ մենք խելք. վարպետութիւն, ճարպիկութիւն, ստատանութիւն այնքան ունինք, որ երբէք անբաղդութեան մէջ չենք ընկնիլ՝ ու խեղճ չենք մնալ, այլ միշտ լաւ կապրենք, լաւ օրեր անց կը կացնենք: Շատ սխալվում ես: Մի նպատակունք ամեն ունեցած խելքդ ոչնչի կը հանի ամեն բան տակն ու վրայ կ'անի, ինչ որ սրամտութիւնովդ ու վարպետութիւնովդ ձեռք ես բերել և ունիս, մի անակնուշիկ ու սարսափելի դիպուած կ'արող

է ամեն բան քարուքանդ անել, ինչ որ կարծում ես, որ դու շատ լաւ շինել ես: Բայց չէ՛, այնպէս չափացի, ինչպէս որ պէտք է տոէի. անակնուռնելի դիպումս չէ՛, այլ Աստուծոյ տիեզերական կարգադրութիւն է խելքդ գլխիցդ առնողն, որ յանկարծ կորցնում ես բոլոր ունեցած չունեցածդ. ինչու որ չէիր իմունում՝ ու ինքդ քեզ չէիր ճանաչում, որ մի տկար արարած ես ու միշտ Աստուծոյ տնօրէնութեան տակն ես՝ ու պիտի մընաս: Աստուծոյ հզօր ձեռքը կարող է քո հպարտութիւնդ կտորել, որ վիզդ ծռես, գլուխդ քաշ քցես: Խոնչպէս կլինի այն ժամանակ քո բանդ, երբ որ տեսնես թէ՛ աւելի կորցրիր, քան թէ ինչ որ և ինչքան որ խարդախութիւնովդ ու խորամանկութիւնովդ ձեռք էիր բերել: Խոնչպէս կլինի այն ժամանակ քո բանդ, որ աններելի մշտնջերմով ինչք ու հարստութիւն էլ/ր ձեռք քցել՝ ու յանկարծ տեսնում ես, որ յետին մուրաշկան աղքատը դարձար, ու քո գլխին էկածի վերայ ուրախանում են, արդարացի կերպով արհամարհում են քեզ բոլոր քեզ ծանօթ մարդիկ՝ ու քեզ վերայ ցաւելու տեղն՝ ասում են թէ՛ տեղն է, որ յետին թշուառութեան մէջ ընկաւ, արժանի էր այդ պատժին, իւր իրաւացի մասն ու բաժինն է: — Կամ երբօր ունայն վառքի և մեծ անուռն ունենալու համար քո խղճմանքդ արատաւորել ես, ու յետոյ՝ ի վերուստէն գլխիդ մի մեծ քար ընկնելու նման՝ յանկարծ պատահում է մի յեղափոխութիւն քո կեանքիդ մէջ, քո ամեն բանդ տակն ու վրայ անում, բարձրութիւն իցդ քեզ գլորում, խոր փոսը քցում, և ամեն մի մարդ ետեւիցդ ասում է թէ՛ տեղն է, այդպէս պէտք էր նորան, արժանի է: — Եւ ամեն մի մարդ, որ էլ քեզանից վախճնալու բան չունի, գովելու տեղ՝ քեզ խայտառակում է մինչեւ անգամ՝ մեռնելուցդ յետոյ, որ գերեզմանիդ մէջն էլ քեզ հանգիստ մնալ չէ թողնում:

Ուրեմն ինչ էր վերջապէս քո խելօքութիւնդ. մի անխելքութիւն չէ՞ր արդեօք: — Ո՛րչափ արժանի չէ գովասանքի այն հնարիմաց ու զգուշաւոր մարդն, որ շատ կարճատեւ, կտրելի է ասել, րոպէական վայելչութեան համար խաղի մէջ է դնում իւր կեանքն, օրպէս և անցաւոր ու պատահական բանն՝ յաւիտենական արժէք ունեցող բանի հետ. — որ քաղաւոր լինելու համար կորցնում է լաւ մարդաց դէպի ինքն ունեցած պատիւն

ու մեծարանքը միանգամայն և հաւատարմութիւնն, Աստուծոյ իւր վերայ ունեցած սէրն ու խնամքն, և վերջապէս կորցնում է իւր ուրախալից յոյսն ու ակնկալութիւնն՝ և իրան դատապարտում է խաւար աշխարհը գնալու՝ իւր մահուանից յետոյ՝ այն կեանքում։ — Այստե՛ղ մենք չե՛նք տեսնում հնարագիտութիւն, զգուշաւորութիւն ու խելք, այլ ամանայն կերպով պատժուելու արժանի թեթեամտութիւն։

Եթէ որ մեր երկրագունդն այն՝ լաւագոյն աշխարհի նման՝ սուրբ արարածներով միայն՝ հրեշտակների միայն բնակորան լինէր, այն ժամանակ աստուածային իմաստութիւնը միւսնոյն ժամանակ մարդկային գերագոյն խելօքութիւն կը ճանաչուէր։ Ամեն մի մարդ կը քիցը հեռու կը փախչէր, ամեն մի մարդ մեղրը կանիծէր, ամեն մի մարդ կը համարձակուէր անպատրուակ իրան ցոյց տալ, առանց վախենալու, որ չարագործներն ի չարն գործ կը դնեն իւր համարձակութիւնն ու իւր գլուխը փորձաքի կը բերեն։

Բայց, իսկապէս այնպէս չէ։ Արդար մարդն այս աշխարհիս մէջ այնպիսի մարդոց հետ է տալիս, որոնք մեծ մասամբ միայն իրանց անկուշտ ինքնասիրութեանն են ուզում յագուրդալ, այնպիսի մարդոց մէջ է ապրում, որոնք իրանց շատ անգամ մեծ մարդ են կարծում, երբ որ կարողանում են, սատաշութիւն բանեցնելով իրանց պտտուաւոր, անկեղծ ու անխորդախ եղբօր գլխին, նրան վնաս հասցնել, իսկ իրանք շահուել, այնպիսի մարդոց մէջ է ապրում, ոտում հմ, իրանց նման մարդոց հաւատացող, խղճմտանքի տէր ու ճշմարիտ մարդն, որոնք որ՝ իրանց նման մարդոց՝ իրանց համար միոյն խաղալիք ու գործիք են տեսնում, որոնք իրանց օգտին պէտք է բանեցնեն, որոնք թէև գիտաւորութեամբ էլ վնաս չեն տալիս նորանց, բայց իրանց չափից դուրս թուլութիւնովը կորոզ են վնաս հասցնել։ Սորա համար ասաց աստուածային Ուսուցիչն իւր աշակերտաց, երբ որ նորանց պատրաստում էր իրանց կեանքի մէջ տեսնելու բաների համար. «Ահա՛ զրկում եմ ես ձեզ՝ իբրեւ գառներ՝ գայլերի մէջ»։

Այսպիսի մի աշխարհի մէջ, այնպիսի մարդոց մէջ, ինչպէս որ միանգամ կան արդէն ու ապրում են, բաւական չէ Աստուծոյ օրէնքները կատարելն, որ աւաքինիլինի մարդս, ամենեւին

հերիք չէ՝ ուրիշներին էլ իրան նման բարեխիղճ ու ճշմարիտ մարդիկ ճանաչելն, այլ պէտք է ղգուշաւորութեամբ էլ բուն բռնել. պէտք է իմանալն էլ ուղիղ կերպով գործադրելն առաքինութեան օրէնքներն. և ով որ այս բանը չգիտէ, կամ իւր չափից դուրս ջիւղմանդուծիւնից իմանալ չէ՝ ուզում, կարող է՝ ընդդէմ՝ իւր կամքին՝ մեղքի թագաւորութիւնն ընդարձակել այն տեղ, ուր որ մտածում էր՝ մածացնել Աստուծոյ թագաւորութիւնն:

Օրինակի համար ասենք, ճշմարիտ է, պէտք է խելճերին, աղքատներին օգնես, կարօտներին ողորմութիւն տաս. բայց առանց խելօքութեան արած ողորմութիւնովք երես տանող, անգործ կեանք անց'յայնող մեւրացկամին՝ իւր ծուլութեան ու միլութեան մէջ աւելի ևս միայն կը հաստատես:

Ուրիշ է, ճշմարտութիւնը պէտք է խօսես. բայց ոչ առանց ղգուշութեան: Կան այնպիսի ճշմարտութիւններ որ, ժամանակից առաջ յայտնելն՝ արդար և անխարդախ մարդոց բազաւորութիւնը կարող է վտանգի մէջ դնել. Կան կեղծաւորներ, որոնք որ քո առաջդ ձեռնում են քեզ անկեղծ բարեկամներ, քեզ բարի ցանկացողներ, ճշմարտութեան նախանձաւորներ՝ և իրանց կեղծ վարմունքովը քեզ հետ՝ քո սրտիցդ գաղտնիքներ են որսում ու դուրս քաշում, հանում որոնցով քո և ուրիշ մարդոց գլխին չաղատուելու փորձանքներ կարող են բերել:

Ստոյգ է, ոչ մի մարդու պիտի չի վիրաւորես, ոչ ոքի համար վատ չխօսես, ոչ ոքի հակառակ պիտի չգնաս, չկռուես: Բայց խորամանկ ու չարահոգի մարդիկը կը ցանկանային, որ շատ բարեսիրտ մարդուն կորցնել տան, իւր ունեցած չունեցածից ու սլատուից որպէս և ունեցած իրաւունքիցը զրկեն խաբէբայութիւնով. զո՛ւր տեղն ես դու նրանց առաջը պարզ սրտով և արդարացի կերպով ցոյց տուի քո ճշմարտութիւնդ, շուտ կակզելով ու ականջ անելով նորանց խօսքին: Նորանք քո հոգիդ չունին, նորանք ծալր են անում քո առաքինութիւնդ. նորանք այն մարդիկն են, որ առանց խղճահարուելու՝ յափշտակել են ու կը յափշտակեն թէ՛ քո և թէ՛ քո մերձաւորներիդ ունեցած չունեցածն էլ, եթէ որ ամեն բան աչքիդ առաջը չտանես ու սիրտ չօնես նորանց գէմ գնելու և վերջապէս՝ օրէնքի պաշտ-

պանութեանը չդիմեա նորանց դէմ:

Իրաւ է, ամէն բանից աւելի ցանկալի չլիտի համարենք երկրաւոր հարստութիւնն այս աշխարհիս մէջ՝ որպէս և փափուկ ու հանգիստ կեանք ունենալն, որոյ համար հոգի տայինք, այլ գլխաւոր բանը մեզ համար պէտք է լինի մեր սիրտն ազնուացնելը: Մենք պէտք է աշխարհիս վերայ ամեն ջանք անենք գործ կատարելու, և ետևէց ընկնենք այն բանի, որ մեր ունեցած սեպհականութեան հանգամանքների մէջ՝ մինչև անգամ մեր հարստութիւնն աւելանայ ու չափաօրի: Այսպէս անելով, ամեն մի մարդ իւր անդուլ գործունէութեամբ՝ կարող է՝ ձեռքիցն եկածի չափ՝ գործել ու մի և նոյն ժամանակ ուրիշների բարօրութեանն ևս նպաստել:

Սուտ չէ պէտք է մենք Աստուծոյ առաջնորդութեանը հաւատանք. բայց մեր հաւատը մեզ պիտի չտանի յոյլ անգործութեան ու ծուլութեան: Մենք պէտք է մեր անդգոյշ վարմունքովն ինքներս մեր մեծ անբաղդութեան պատճառ դառնանք, ու ինքներս մեզ չը հանգստացնենք թէ՛ այդպէս պէտք է լինէր, Աստուած այդպէս էր կամեցել: Մեզ Աստուծո՞ւմնից բանակոտորութիւն է տուած, որ մեր խելքովը՝ վտանգները մեզանից հեռացնենք:

Այսպէս ամեն աշխարհային ու երկրաւոր խելօքութիւն՝ առանց քրիստոնէական իմաստութեան՝ անխելութիւն է, և ամեն առաքինութիւն, որ առանց լաւ մտածելու ենք անում, արժանի է վերջապէս ամենախիռտ պարսաւանաց: Սբա համարդե՞ք է հե՛տ իմաստուն լինի՛նք ինչո՞ւն-ի՛նչով՝ ինչո՞ւ լինի՛նք իմաստուն-ի՛նչով:

Խելօքութիւնն այն յաջողակութիւնն է, որ մենք ունենում ենք փորձառութիւնով, որով մենք մեր ամեն գործերի մէջ միշտ ամենանպատակայարմար միջոցներն ենք ընտրում մեր նըպատակին հասնելու համար: Խելօքութիւնն ամեն հանգամանքներին ծանօթանում է, ամեն հանգամանքները քննում, կշռում ու նրանց համեմատ՝ անելու բանն անում: Իսկ այն հանգամանքներից միայն օգուտ է քաղում, և ջանք է անում, որ ամենապահօլ ճանապարհները ձեռք առնի:

Ընդ հակառակն իմաստուն-ի՛նչն այն ջանքն է, որ ամենայն կերպով աշխատում է անել միայն այն բանն, ինչ ոգ Աստուծոյ պա-

տու իրանն ու մեր մարդկային արժանաւորութիւնը միզանից պահանջում է՝ կամ մեզ ցոյց տալիս: Իմաստութիւնն իւր համար ոչ մի օգուտ չէ ուզում: Նա ոչ թէ իւր օգուտը միայն մտքումն ունի, այլ և մտածում է այն ամեն բանն, ինչ որ ազնիւ և բարեբար բան է: Դժժ էլ որ յետոյ օգուտ բերի: Նա միայն փափագում է, որ իւր հոգին սուրբ լինի, իւր սիրտը՝ մաքուր: Իւր ամեն տրած բանի մէջ հոգի է տալի միայն Աստուծոյ սիրոյն համար՝ և իւր նման մարդու բարւոյն համար:

Խելօքութիւնն իւր համար ընտրումէ և իւր աչքի առաջը դնում այնպիսի մի բան, որ միայն իւր օգտին, իւր շահուն համար պէտք է անի: Բայց իմաստութիւնն ասումէ. ներելի է արդեօք քեզ այդ միջոցն, որ ընտրել ես ու գործ պիտի դնես: Այնպիսի մի միջոց ընտրել ես, որ Աստուծոյ հաճելի լինի: Այդ ընտրած միջոցը քեզ համար է միայն, թէ քեզ նման մարդոց բարին ու օգուտն էլ աչքիդ առաջն ունիս:

Խելօքութիւնն ընտրումէ իւր նպատակին ծառայել երեցող միջոցներ, որ իւր սրտի ուզած բանին հասնի: Բայց իմաստութիւնն ասում է. այդ ընտրած միջոցներդ, այդ բռնած ճանապարհդ ամեն բանից առաջ րարոյապէս բարի՝ պէտք է լինին: Ուրեմն արհամարհիր այն ամեն բանն, որ դու պէտք է չհաւանէիր, երբ որ ուրիշների վերայ տեսնէիր: Տնով տեղով չունեւորին զզուելի վաշխառութիւնովդ մի խեղդիր, որ աղքատներին առատ ձեռքով ողորմութիւն ասա: Սուտ մի խօսիր, կեղծաւորութիւն ու շողքորթութիւն մի անիր, որ բարձր դիրք ունեցող մարդոց հաճելի ու հաւանելի լինիս ու սիրուիս: Զքեզ նման մարդոց մէկին մի զրպարտիր, որ ուրիշների աչքումը մի անուն ստանաս:

Այս է ուրեմն աշխարհումս գլխաւոր պարբերութիւնը իւրեք և իմաստութիւնն: Խելօքը յոյս դնումէ իւր խելքի վերայ, իմաստութիւնը հիմնվում է իսկամտանքի ճշմարտութիւնների վերայ: Խելօքը փոխում է իւր մի բան անելու կերպը, հանգամանքներին մոտիկ տալով, իսկ իմաստունն ամեն ժամանակ և ամեն տեղ անփոփոխ է մնում, որովհետեւ միայն մշտական նշանակութիւն ու արժէք ունեցող բանն է ու գումար, որ լի է: Աշխարհիս խելօքութիւնն ոյժ ու զօրութիւն է ստանում կեանքի փորձառութիւններից: Իսկ իմաստութիւնը՝ խելքի ուղիղ

համոզմունքներից, Աստուածային կամքի ճանաչողութիւնիցն, ինչպէս որ մեր Փրկիչն յայտնել է մեզ: Խելօքութիւնը կարճ ժամանակ է մեղ օգուտ բերում, իսկ իմաստութիւնը մեզ պարգեւում է մնայուն բաղդաւորութիւն, այսինքն է՝ սրտի գոհութիւն, հոգւոյ հանգստութիւն, յարգանք դէպի մեր անձն, ուրախ կերպով մտիկ տալ Աստուծոյ և յաւիտենական կեանքի վերայ: Խելօքութիւնը հոգս է քաջում երկրաւոր բարիքների համար, իսկ իմաստութիւնն՝ երկնաւոր երջանկութեան համար:

Խելօքութիւնն — իմաստութիւնը մարդս իւր աչքի առաջն ունենալով, երկուսից մէկը պէտք է ընտրի. բայց ո՞րն ընտրի. տեսնում է, որ երկուսն էլ մահկանացու մարդուս Աստուածանից պարգեւած շնորհքներն են իւր երկրաւոր՝ ժամանակաւոր կեանքում՝ բաղդաւոր լինելուն համար: Ո՞րն ընտրի հարցնողիդ, որ այս տողերս կարդում ես, ինչ պատասխան տամ ես այստեղ. պէտք է ասեմ, որ մարդս՝ ոչ խելք բանեցնելը և ոչ իմաստութիւնը պէտք է ձեռքից թողնի՝ կամ արհամարհի. երկուսն էլ պէտք են իւր կեանքի մէջ, երկուսն էլ պէտք է ունենայ ու բանեցնի. ոչ մի ժամանակ չպիտի խելքն ու իմաստութիւնը մինը միւսից ջոկի, մէկը՝ պէտք համարի իւր համար, իսկ միւսն՝ անպէտք, իւր մտքումն ասելով թէ՝ երկուսից մէկն իրան հերիք է աշխարհումն ապրելու համար, առանց միւսին կառավարուել կարող է. ուրեմն մէկը՝ կամ միւսը պէտք էլ չէ: Այդտեղ է, որ նա չարաչար կը սխալուի, նախապառիւ համարելով՝ կամ խելքը՝ կամ իմաստութիւնը. պատճառն, եթէ որ կողքս իմանալ, այն է, որ աշխարհիս Փրկիչն ասաց թէ՝ Խաբազէս եղէ՛ք օյերէ նման, Բայց Տեսի՛ր, աղաւթներէ պէս:

Այժմ՝ նոր եմ հասկանում իմ աստուածային Ուսուցչիս յայտնած խօսքերի խոր միտքն ու ճշմարտութիւնն: Ա՛խ, ինչպէս շատ անգամ իմ կեանքումն խելօք էի միայն՝ և ոչ իմաստուն: Որչափ բաներ արի, միայն իմ ըոպէական օգուտս մտածելով, առանց ինքս ինձ հարցնելու՝ կամ կշռելու թէ՛ իմ ուղեցած և՛ ինձ միայն յայտնի կերպով արածս՝ բարձր էր արդեօք, լավ էր, ազնիւ սրտով էի արել:—Հէնց դրանիցն էր, որ իմ կեանքիս մէջ արած գործերումն՝ ոչ մի մնացական շահ չունե-

ցայ. հէնց գրանիցն էր, որ իմ արած բաներիս, կատարած գործերիս շատն՝ ինձ հոգս պատճառեց, որն էլ մինչև անգամ փութմանութիւն՝ թէ ինչո՞ւ իմ բռնած գործերիս մէջ ուղիղ և լաւ ճանապարհը բանի տեղ չըդրի: Հիմա՞ եմ հասկանում, որ առանց քրիստոնէական իմաստութեան մարդուս ունեցած խելքըն՝ անխելքութիւն է միայն:

Եթէ որ իմ բռնած ամեն մի մեծ նշանակութիւն ունեցող գործի մէջ մի և նոյն ժամանակ մտածած ու կշռած լինէի թէ՛ տնելու բանիս մէջ մեղք չկայ արդեօք, արդար բան եմ բռնում, ուրիշ՝ ինձ նման մարդոց՝ ոչ թէ վնաս, այլ շատ օգուտ կրբերի, — ախ, եթէ որ այս ամեն բանը միտք արած լինէի, երբէք այնպիսի բան չէի բռնիլ, որ այժմ ինքս ինձանից ամաչէի, արած գործս միտքս բերած ժամանակս, որչափ էլ ուրիշներին յայտնի չէ, որ ես իմ արած բանս ամենեւին չեմ հաւանում ու ինձ ստատիկ մեղադրում: Այժմ նոր խելքս գլխիս գալով թէ՛ այնպիսի կեանք կարող էի անցկացնել, որոյ յիշատակը միայն մեծ ուրախութիւն ու մխիթարութիւն կըլինէր ինձ համար, երբ որ մտածէի թէ՛ ինչպէս եմ ապրել մինչև այս տարիքիս հասնելս: Կրտսենէի: որ ես բարերար եմ եղել իմ բոլոր ընտանեացոյ համար, բարերար եմ եղել շատ ու շատ իմ քաղաքակցացս և օտարների համար, կարելի է, իմ բոլոր հայրենեացոյ համար էլ: Աւելի լաւ, աւելի ազնիւ, աւելի մեծ մարդ կըլինէի, քան թէ, դժբաղդաբար, այժմ չեմ: Իմ սուրբ ըսկըքնատպիս՝ իմ Փրկչիս աւելի նման կըլինէի, իմ Աստուծոս աւելի մօտիկ կըլինէի:

Իսկ այն չեմ, ինչ որ պէտք էր լինէի: Ես իմ արած գործերի մէջ խելօք էի միայն, բայց ճշմարիտ իմաստութիւնը, ճշմարիտ և ուղիղ բանի համար ունեցած քնքոյշ զգացմունքս հեռու էր ինձանից:

Քրիստոնէական սուրբ իմաստութիւն, Կրօն Իմաստութիւն, այժմ գնէ միացիւր երկրաւոր խելօքութեան հետ, ինչպէս որ մեր անմահ հոգին մեր հողանիւթ ու հողանալու մարմնոյ հետ միացած է: — Ո՛վ իմ հոգի, ամեն մի արած բանիդ մէջ մտածիր թէ՛ կարո՞ղ ես արդեօք բռնած գործիդ մէջ ամենագէտ Աստուծոյդ առաջ պատասխան տալ: Արդեօք խղճմտանքդ արած բանիդ համար վճռողաբար մի «այո՛» ասում է քեզ:

Բայց այն ժամանակ քո բարի դիտաւորութիւններդ համար ունենալու վարմունքիդ ամենալաւ կերպն էլ ընտրիր: Մի՛ րանեցիր ոչ մի անվայել ու քեզ անպատուութիւն բերող խարդախութիւն՝ կամ նենգութիւն, սր քո ցանկութիւններդ կատարել կարողանաս: Անպիտան ճանապարհներով բարի նպատակի հասնելն՝ դժոխքի օգնութեամբ երկինք ձեռք բերել ուղեմալ չէ՞ արդեօք:

Աւելի լաւ է, որ ոչ մի բան չանես, երբ որ իմաստութեամբ անել չես կարող: Աւելի լաւ է՝ թողնես քո սրտիդ ամենացանկալի բաղձանքներն անկատար մնան, երբ որ տեսնում ես, որ ցանկութեանդ կատարուիլն ուրիշներին աւելի վնաս կարող է բերել քան թէ քեզ օգուտ: Մի՛ թողնիր, որ քո տուած դատողութիւնդ՝ կամ վճիռդ՝ կրքերովդ ու բարկութիւնովդ առաջնորդուելով, քեզ քո փափագիդ հասցնեն: Մի հանգիստ ընդունի՛ր քեզ համար մտածելու՝ ստանափրտ խոհմալութեամբ՝ ու վճռիր քո անելու գործդ: Նրբ որ քո ընտրութիւնդ արիր, պրծար, հոգւոյ անյողդողդ զօրութիւնով՝ որա՛ն անելու բանդ՝ քո ամենալաւ համոզմունքիդ հաւատարիմ մնալով:

Նւ երբ որ տեսնում ես, որ մեծ փորձութեան ընդմէջ քալիս ես, — այն ժամանակ քո հոգւոյդ ամենամաքուր մեծութեամբը երևացիր: Կորչի, գնայ շնչին բաների ետեւից ընկնող քո երկրաւոր խելօքութիւնդ, որ միայն իւր օգուտն է հաշուել ուղղում՝ ու Գրիստոսի իմաստութեանը հակառակ է գրնօւմ: Այն ժամանակ ստեղծող Աստուծուդ աւելի լսիր, քան թէ մարդոց: այն ժամանակ Աստուծո՛ւդ աւելի լսիր, քան թէ քո սրտիդ ցանկութիւններին: Խելօքի անուն ունենալն արհամարհիր, ու ստացիր արդար մարդու ազնուահոգի՝ մարդու անունը: Կարելի է, որ դու կարծում ես թէ՝ քեզ ու քո արած գործդ ճանաչող չի լինիլ: աշխարհը քեզ ու քո արած գործիդ վերայ զարմանալու տեղը քեզ համար կապի թէ՛ անխելք է, յիմար մարդ է: — Աշխարհը թող իրա՛ համարմնայ: Այն ինչ խելքի տէր մարդ կըլինի, որ իւր հոգւոյ արժանաւորութիւնն ոչինչ գնով ծախի, ինչ է ոչ աշխարհիս կարճամիտ մարդոց իւր վերայ զարմացնի ու նոցա, սովորաբար, շատ անհաստատ, միշտ փոփոխական դատողութեան համեմատ ապրի: Քեզ տեսնում է երկինքը, քեզ դատում է ամենաբարձրեալ Աստուծո՛ւդ: